

המהפכה המתונה

המסורת הכלכלית הסוציאליסטית עדיין מבוססת היטב בישראל. אימוץ מודל המהפכה השמרנית הבריטית שהובילה מרגרט תאצ'ר עשוי לשנות את פני הדברים

לישראל מסורת סוציאליסטית ארוכה שהתבססה עוד טרם הוקמה המדינה. העליות האידאולוגיות היו בעלות גוון סוציאליסטי מובהק, שהושפע מהמהפכה הסובייטית וניסה לייצר בישראל "חברת עובדים" מבוססת על רעיונות השמאל. מסורת זאת מעוגנת בחלק ממוסדות המדינה עד היום: הנטייה הממשלתית לתכנון הכלכלה, כוחם העצום של ארגוני העובדים ושאריות סובייטיות בעייתיות כגון מועצות הייצור השונות.

ריקי ממן

כשמרנים מדברים על כבוד למסורת היסטורית ולתרבות מקומית, הליברל המצוי תוהה עד כמה הדברים נכונים בישראל, על המסורת הסוציאליסטית והתרבות האטטיסטית שהשתרשה בה. שמרנים ישראלים אוהבי חירות תוהים אם אמרתו הידועה של ויליאם פ. באקלי, "שמרן הוא מי שעומד לפני ההיסטוריה וצועק עצור", תוביל את ישראל אל עתיד שמרני יותר או פחות. שמרנים אוהבים לצעוד לאט, לפעול בשינויים הדרגתיים שאינם כופים תפיסת עולם רדיקלית על החברה שאינה מחזיקה בה, אבל בכל הנוגע להיבט הכלכלי, ספק אם ישראל יכולה לצעוד במסלול זה אל כיוון עתיד שמרני באמת.

לנוכח המציאות הישראלית, האם לא נכון יותר לדבר על "מהפכה שמרנית", אוקסימורון ככל שיהיה? הרי בישראל גישה שמרנית לגבי נושאים רבים היא בהחלט שינוי רדיקלי מההתנהלות הקיימת. בית המשפט העליון שלנו הפך בזכות מהפכה אחרת אקטיביסטי-קיצוני, ולהובלת קו שמרני בתוכו דרושה מיני-מהפכה. ובכל הנוגע לכלכלה, הפוליטיקאים שלנו – מימין ומשמאל – נושאים את הדגל הסוציאליסטי כבר עשורים רבים. רק משבר כלכלי חמור בשנות ה-80 אילץ את הממשלה להוביל רפורמות ליברליות. תוך גרירת רגליים, מאמצים רבים ועל סף קריסה, הוצעדה ישראל אל תוך כלכלת שוק סמי-חופשית, שאכן הובילה את ישראל לשגשוג כלכלי ניכר.

על אף מרכזיותה של השמרנות האמריקאית בתוך המעגל הקטן של השמרנות הישראלית, אני נוטה לחשוב כי בריטניה יכולה לשמש מודל טוב יותר לישראל מזה האמריקאי. המבנה המשטרי והחוקי של ישראל מבוסס על המבנה הבריטי, זכר לימים שבהם היינו תחת חסות המנדט. שנית, בריטניה סבלה מהחולאים הקשים של הסוציאליזם שמהם גם ישראל סובלת: ועדי עובדים חזקים, תכנון מרכזי של הכלכלה ובעלות ממשלתית על חלקים גדולים מהמשק,

ריקי ממן היא עמיתת מחקר בפורום קהלת וממייסדי התנועה לחירות בתעסוקה.

באופן שארה"ב מעולם לא חוותה. ולבסוף, בריטניה עצמה עברה "מהפכה שמרנית", והיא מודל לכל מדינה המבקשת להחיל שינוי דרמטי בחברה ובכלכלה אל כיוון שמרני יותר.

המהפכנית הראשית הייתה כמובן מרגרט תאצ'ר. אחרי מלחמת העולם השנייה שרר בבריטניה קונצנזוס, שהיה משותף הן לשמאל (מפלגת הלייבור) והן לימין (המפלגה השמרנית), שיש להרחיב את המעורבות הממשלתית בחיים הכלכליים והחברתיים. כלל הממשלות אחרי המלחמה פעלו להלאמת חלקים ניכרים של התעשייה ולניהול ממשלתי של הכלכלה. מדינת הרווחה הבריטית הורחבה עשרות מונים עם שירות בריאות ממלכתי, התקנת מוסד לביטוח לאומי ושמירה על תעסוקה מלאה. איגודי העובדים היו בעלי כוח עצום, ושלטו בחלקים נרחבים של הכלכלה.

כל זה החל לקרוס בשנות ה-70. איגודי העובדים השביתו חלקים גדולים מהמדינה בסדרת שביתות שהגיעו לשיאן בחורף 1978, במה שכונה לאחר מכן "The winter of discontent". המשק הבריטי עלה על שרטון: ייצור וייצוא נמוכים, ללא צמיחה, חוב לאומי הולך וגדל, אבטלה גבוהה ואינפלציה מטפסת. בריטניה נאלצה ללוות סכום עתק מקרן המטבע העולמית כאחרונת המדינות המתפתחות.

תאצ'ר הבינה שבריטניה חייבת לחזור למסלול כלכלי יציב המבוסס על יוזמה פרטית. זאת אכן הייתה מהפכה, כיוון שבריטניה מצאה את עצמה במסלול של סוציאליזם זוחל, וכדי לצאת ממנו היה דרוש שינוי קיצוני. אבל היא הייתה שמרנית, כיוון שלפחות בעיני תאצ'ר זאת הייתה המורשת הבריטית: המדינה שהביאה לעולם את רעיון החירות, האינדיבידואליזם, הכלכלה החופשית והיוזמה הפרטית.

מרגרט תאצ'ר התמנתה לראש ממשלת בריטניה ב-1979, והובילה קו כלכלי ליברלי מובהק. היא התנגדה נחרצות למדיניות הסוציאליסטית ששלטה בבריטניה בעשורים שמאז מלחמת העולם השנייה, ועשתה מהפכה כוללת בכלכלה הבריטית: היא הורידה מיסים וקיצעה בהוצאות הממשלה ללא רחם, הפריטה עשרות חברות ממשלתיות שהיו כושלות, לא יעילות ועלו כסף רב למשלם המיסים הבריטי, פתחה את השווקים שבהם פעלו לחופשיים ותחרותיים, וחוקקה חוקים שהגבילו את כוחם של איגודי העובדים ואת היכולת שלהם לשתק את המשק באמצעות שביתות. המדיניות שלה החזירה את בריטניה להיות מדינה משגשגת ומצליחה, והביאה לרצף של שמונה שנות צמיחה גבוהה מאוד.

איך הובילה תאצ'ר מהפכה שמרנית? ובכן, בשמרנות ובנחישות. היא הבינה שכדי לשנות את הכלכלה צריך לשנות את התרבות. עשורים של סוציאליזם פגעו ברוח הבריטית החופשית, היוזמת, הדואגת-לעצמה. החזון שלה היה חזון של חברה של בעלי רכוש המנסים כל הזמן לשפר את מצבם באמצעות יוזמה ורכישת נכסים. במילים אחרות, היא רצתה להפוך את האינדיבידואלים לקפיטליסטים, ולשחרר אותם מההישענות על הממשלה כפי שהורגלו.

צעדי המדיניות שהובילה הוכתבו מהעקרונות הללו. אחד הצעדים הראשונים – והפופולריים ביותר – היה מכירת הבתים הציבוריים לדייריהם. בבריטניה נהגה מאז 1947 הגבלה על בניית בתים פרטיים. המדינה בנתה בתים, ומי שביקש להתגורר בהם פנה לשלטונות, והמדינה הקצתה לו בית. עד שנות ה-70 גרו שליש מתושבי אנגליה בבתים ציבוריים. תאצ'ר החליטה

למכור את הבתים לדייריהם לשתי מטרות: ראשית, לצמצם את המעורבות הממשלתית בחייהם הפרטיים ולהגדיל על ידי כך את הכנסות המדינה, אבל חשוב מכך, היא ביקשה לייצר חברה קפיטליסטית של בעלי רכוש. היא טענה כי כאשר אדם חי בבית בבעלותו הוא הופך לבעל אינטרס בחברה ובכלכלה, ואינו נוהג עוד כפועל המקבל את כל צרכיו מהאם-המדינה.

מתוך אותה מחשבה בחרה ממשלת תאצ'ר להפריט חברות ציבוריות על ידי מכירת מניותיהן לציבור. בהפרטת חברות גדולות, כמו בריטיש טלקום, ניתנה עדיפות בקניית מניות למשקיעים קטנים: כל מי שביקש פחות מ-400 מניות קיבל 100% ממה שביקש, וכל מי שביקש יותר מ-100 אלף מניות לא קיבל דבר. הושקעה מחשבה רבה בשיווק לציבור ובהנגשה של רכישת המניות. רוב האנשים לא ידעו איך קונים מניה, והממשלה יצרה טופסי בקשה פשוטים שפורסמו במודעות בעיתונים. מי שהיה מעוניין ברכישת מניות מילא מספר פרטים ושלח את הבקשה בדואר. גם את עובדי החברות המופרטות עודדו לקנות מניות בחברה, מתוך הבנה שכאשר העובדים יהיו מושקעים בחברה הם יעבדו כדי לגרום לה להתייעל ולהשתפר. למרות התנגדותם הנחרצת של נציגי האיגודי העובדים, המרו העובדים את פיהם באופן מובהק וכ-95% מהעובדים רכשו מניות בחברה שבה עבדו.

להחלטה הזאת היו גם סיבות פוליטיות, כמובן: אם הציבור ישתתף במכירה תהיה פחות התנגדות אליה. אבל זו הייתה גם החלטה אידאולוגית: תאצ'ר רצתה שהציבור יהיה חלק מהעולם הקפיטליסטי; כשאנשים יהיו חלק מחברה מצליחה הם יעריכו יותר את העולם העסקי. המדיניות לייצור אותה "חברה של בעלי הון" הצליחה מעל למצופה. עד סוף כהונתה של תאצ'ר החזיקו תשעה מיליון אזרחים בריטים במניות. הבדיחה אומרת שאם ב-1979 היית אומר למישהו שבבריטניה יהיו יותר מחזיקי מניות מחברי האיגודי עובדים, הוא היה צוחק בפניך.

הצלחתה של תאצ'ר הייתה ביצירתו מחדש של מעמד הפועלים: עולם שלם של הזדמנויות נפתח בפניו, והוא החל ליטול יוזמה, להשקיע, להתפתח – ולהתעשר. אותם אנשים שחיהם היו מוכתבים להם – לעבוד באותה עבודה גרועה שאביהם עבד בה, לגור באותו בית גרוע ולנסוע באותה מכונית גרועה – הפכו פתאום חלק ממעמד חדש – המעמד הנובורישי. הביקורת על תאצ'ר התחלפה מ"יוצרת הדלות והאבטלה" ל"יוצרת תרבות העושר המהיר מדי". אגב, הביקורת על המתעשרים החדשים הייתה משותפת לימין ולשמאל.

כל אלה יכולים לקרות גם בישראל. וכמו בבריטניה, גם הם דורשים שינוי תרבותי ולא רק שינוי פורמלי. ישראלים רבים נשענים על המדינה שתספק להם את צורכיהם פשוט מפני שכך הם הורגלו במשך שנים רבות. כל ניסיון ליוזמה פרטית נאלץ להתמודד עם עשרות גופים ממשלתיים ואלפי רגולציות מכבידות, ורבים אפילו אינם מנסים. בסקר שפורסם לאחרונה התברר כי יותר צעירים מעוניינים במשרה במגזר הציבורי – על תנאי העבודה והשכר הנדיבים, ובמיוחד הביטחון התעסוקתי שבה – על פני עבודה במגזר העסקי, שהיא עתירת סיכון אך גם עתירת רווח.

הניסיון להגן על ישראלים מפני הסיכונים הנפוצים בחיים – אובדן כושר עבודה, אבטלה, פנסיה – הפכו אותנו לאנשים שאינם נאלצים להתמודד עם סיכונים, ומעדיפים להימנע מהם

ולהישען על חסדי המדינה. זה אינו חלק אינהרנטי מהאופי הלאומי שלנו. כל מי שחי כאן הוא אדם שבחר לעזוב חיים ולהתחיל חיים חדשים בארץ קטנה ועתירת סיכונים או צאצא שלו. מדיניות נכונה תזכיר לנו את היסוד הבסיסי הזה ברוח הישראלית.

גם אם ישראלים אינם מורגלים בחופש בחירה ובאחריות המגיעה עימו בחלקים גדולים מחייהם, זהו בהחלט משהו שניתן לפתח מחדש. מערכת החינוך הישראלית, לדוגמה, היא ציבורית וריכוזית כמעט מיומה הראשון. שמרן לעולם לא יציע כי יש להפריטה באופן מיידי והכול יסתדר. גם ההורים המעורבים ביותר לא יוכלו להקים גני עירייה ובתי ספר בהתראה קצרה, ורובם המוחלט של ההורים אינו יודע כיצד להיות מעורב. אחרי עשורים רבים שבהם נאלצו הורים למסור את ילדיהם בשערי בית הספר בלי שום השפעה על המידע הנלמד בו ועל אנשי הצוות עימם מבלים הילדים את מרבית יומם, לא יהיה פשוט לייצר את המעבר.

הצעד הראשון צריך להיות הענקת אפשרות בחירה בתוך המערכת הציבורית. הנגשה לציבור של מידע רלוונטי לגבי גני העירייה ובתי הספר היסודיים והעל-יסודיים: החזון החינוכי שלהם, מספר אנשי הצוות, הישגים לימודיים ועוד. עצם הבחירה תהפוך את ההורים להורים מיועדים, מעורבים, וכאלה שלוקחים על עצמם מחדש את האחריות על חינוך ילדיהם. הם יוכלו להקים מועצות חינוך עירוניות, להיות מעורבים בתכנים הנלמדים ובהחלטות העסקה, להקים בתי ספר חדשים ולעצבם כרצונם.

באותו אופן, 'הפרטה' כפשוטה לא תועיל בתחומי חיים רבים אחרים, ותידרש תקופת מעבר שבה יורגל הציבור אל המציאות החדשה. הנגשת מידע רלוונטי לציבור באשר לאפשרויות ביטוח פרטיות, לדוגמה, היא דרך טובה להשתחרר ממודל הביטוח הלאומי. כל שדרוש לנו הוא פוליטיקאים נחושים ושמרנים שיובילו את השינויים הללו בצורה נכונה.